

VOJNE KOMPONENTE AMERIČKE VANJSKE POLITIKE

Lidija Kos-Stanišić

UDK: 327(73):355.02

Stručni rad

Primljeno: 30. 03. 2000.

Prihvaćeno: 09. 05.2000.

Sažetak

Centralni koncept američke vanjskopolitičke analize je politička moć, tj. njena sposobnost da ostvari ciljeve, koji se pak određuju na temelju nacionalnog interesa SAD-a. Autorica analizira upotrebu vojnih sredstava – glavnog instrumenta američkog globalnog utjecaja i intervencionizma; determinante koje utječu na stvarenje američke vanjske politike i upotrebu vojne sile, te u povijesti SAD-a pronalazi razdoblja u kojima se vojna sila koristila, više ili manje, kao instrument američke vanjske politike. Sklone vlastite interese okarakterizirati kao interese svjetske zajednice, zaključuje autorica, SAD će se i u 21. stoljeću koristiti prijetnjom ili samom upotrebom vojne sile kako bi ostvarile svoje vanjskopolitičke ciljeve.

Ključne riječi: američka vanjska politika, SAD, vojna sredstva

UVOD

Američka vanjska politika je organizirana aktivnost Sjedinjenih Američkih Država (SAD) kojom one nastoje maksimalizirati svoje vrijednosti i interese u odnosu na druge države i subjekte koji djeluju u vanjskom okruženju. SAD je država čija je vanjska politika tijekom nekoliko stoljeća dobivala na sve većoj važnosti. Kako je rastao ugled i značenje SAD-a, te njegovog položaja u međunarodnoj zajednici, tako je raslo i značenje njegove vanjske politike. Poznato je da na položaj države u međunarodnoj zajednici utječu

mr. sc. Lidija Kos-Stanišić je znanstveni novak na projektu "Hrvatska u međunarodnoj zajednici", na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

prirodni i poluprirodni faktori – veličina i geografski položaj teritorija,¹ klima i stanovništvo, kao i stupanj društveno-ekonomskog i tehničkog razvoja, društveno-političko uređenje, privredna stabilnost i unutrašnje jedinstvo. SAD posjeduje gotovo sve navedeno, što mu je omogućilo da i izraste u supersilu s globalnim interesima, obvezama i sposobnostima.² SAD je po veličini četvrta zemlja svijeta, a upravlja i posebnim, izdvojenim područjima: Portoriko i Američki Djevičanski otoci u Karibima, Guam, Američka Samoa, te protektoratom na otocima u Tihom oceanu. Svojim političkim i kulturnim utjecajem, kao i gospodarskom snagom, SAD je vodeća zemlja svijeta. Posjeduje najsofisticiranije naoružanje (nuklearno, konvencionalno, biološko, kemijsko), ima gotovo najvažniji položaj u Vijeću sigurnosti UN, upravlja radom brojnih međunarodnih institucija i agencija (Međunarodna banka za obnovu i razvoj IBRD, Međunarodni monetarni fond IMF, Svjetska trgovinska organizacija WTO, itd.). Svoj uspjeh SAD zahvaljuje mnoštvu prirodnih bogatstava, plodnoj mješavini kultura i jakom osjećaju nacionalne pripadnosti.

Centralni koncept američke vanjskopoličke analize je politička moć, koja može biti definirana kao: kontrola nad resursima; odnos u kojem jedna država utječe na drugu prijetnjom ili upotrebom sile; donošenje odluke koja utječe na promjenu vrijednosti druge grupe ljudi, tj. sposobnost da se ostvare ciljevi (Brewer & Taitelbaum, 1997.:12-14). Pitanje nacionalnog interesa države (skup određenih karakterističnih zahtjeva kojih se drže akteri vanjskopoličkog odlučivanja u odabiru svoje alternative) određuje ciljeve³ američke vanjske politike. Zbog toga je izuzetno bitno da nacionalni interesi, a time i ciljevi američke vanjske politike budu jasno formulirani.

Američka vojna sila glavni je instrument američkog globalnog utjecaja i intervencionizma, koji služi za maksimaliziranje američkih vrijednosti i interesa. Nakon 2.svjetskog rata, uočljiva je tendencija militariziranja američke vanjske politike, jer se vrlo često rješavanje međunarodnih problema određuje terminima vojnih rješenja. Glavni razlog nije u činjenici da su često donositelji odluke vojni lideri, već u tendenciji da

¹ Američki geopolitičar Spykman '*Geography of the Peace*' (1944.) smatrao je da je geografija važan faktor u formuliranju vanjske politike, te je na tim temeljima pokušao i odrediti glavne zadatke američke vanjske politike. Uz pomoć geografije odredio je područja koja bi trebala biti pod nadzorom SAD-a - Zapadna Europa, Bliski istok, Jugoistočna Azija, Daleki istok. S pozicija njegovog gledišta nastali su glavni okviri američke globalne strategije i *containment*. (Vukadinović; 1998.:56)

² SAD zauzima površinu od 9 166 600 km²; 260 713 000 stanovnika: bijelaca ima 83,4%, crnaca 12,4%, azijata 3,3%, domorodaca 0,8%; protestanata ima 56,0%, rimokatolika 28,0%, židova 2,0%, ostalih 4,0%, ateista 10,0%.

³ Ciljevi se dijele na primarne (vitalni interesi čije napuštanje ili žrtvovanje vodi uništenju države, npr. očuvanje mira i državne sigurnosti) i sekundarne (mogu se riješiti političkim sredstvima), te bitne ciljeve, ciljeve srednjeg pravca i univerzalne, dugoročne ciljeve. Na formuliranje vanjskopoličkih ciljeva utječu objektivni i subjektivni faktori. Objektivni faktori vezani su uz vanjsku okolinu: struktura međunarodnog sistema, vanjskih uvjeta i sistemskih vrijednosti; nacionalna uloga države; domaći unutrašnji zahtjevi; sposobnost za akciju; javno mišljenje; vrijednost i tradicija organizacijskog aparata. Subjektivni faktori su vezani uz aktivnosti aktera i njihove predodžbe, stavove, vrijednosti, vjerovanja, doktrine, idelologije, te povijesnu analogiju (Vukadinović, 1989.:163-192.).

civili prihvaćaju vojno rješavanje političkih problema. Tek nakon bolnog vijetnamskog iskustva Amerikanci su počeli shvaćati da vojna snaga i politički utjecaj nisu sinonimi. Militarizacija vanjske politike vidljiva je i iz retorike američkih lidera koji su konstantno naglašavali da je zadaća vojne sile postizanje sigurnosti i utjecaja. SAD je shvatio utrku u naoružanju kao sredstvo jačanja svojih vojnih snaga i mogućnost za zadovoljavanje ekonomskih potreba američkog krupnog biznisa, te konstantno iscrpljivanje Sovjeta. Iako je američka vojna snaga primarno preventivna, korištena je i u svrhu promjene ponašanja drugih država, a ne samo za zaštitu fizičke sigurnosti američkog naroda.

Tablica upotrebe vojnih snaga u političke svrhe pokazuje razdoblja u kojima se vojna sila najčešće koristila – za Johnsona i Reagana, kao i razdoblja u kojima se vojna sila nije pretjerano koristila – za Cartera. Tablica nas navodi na zaključak kako se SAD za "prijateljsko" uvjeravanje često koristio *gunboat diplomacijom* (Kegley & Wittkopf, 1991.:72-85). Prema prof.dr. Radovanu Vukadinoviću (Vukadinović, 1998.:209) ciljevi vojne sile su sljedeći: vojna sila je obrambeno sredstvo za zaštitu teritorija i nacionalne sigurnosti; sredstvo zastrašivanja; instrument koji će natjerati protivnika da odustane od napada i potraži mogućnost mirnog rješavanja problema; element nacionalnog prestiža države na međunarodnom planu; organizirana sila u rukama vladajuće grupe, koja održava unutrašnji red i pomaže ostvarenju proklamirane politike. Američka vanjska politika posjeduje određene vojne instrumente kojima se može poslužiti u određenim situacijama, a u povijesti SAD-a postoje brojni primjeri u kojima su američke postrojbe djelovale kao instrument američke vanjske politike. Ipak, delikatan odnos vojnih snaga na vrhu svjetske politike, kao i djelovanje unutrašnjih čimbenika, onemogućuju SAD da svoju silu primjenjuje neograničeno. Razdoblja u kojima se vojni instrument koristio, bilo češće ili rjeđe, uglavnom ovise o determinantama američke vanjske politike. James Rosenau ⁴ pokušao je stvoriti predteoriju vanjske politike, tj. odrediti klasifikaciju potencijalnih sila koje utječu na nacionalnu vanjsku politiku, što će koristiti u analizi vanjske politike SAD-a.

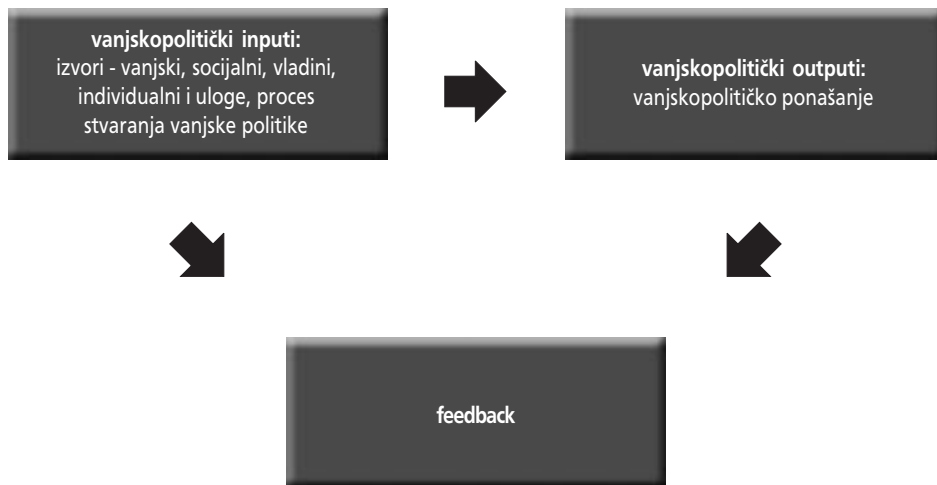
Najvažnije determinante koje utječu na vanjsku politiku SAD-a, a time i na korištenje vojne sile, internog su utjecaja:

- a) vanjski izvori – međunarodni politički i ekonomski sustav
- b) socijalni izvori – nacionalne vrijednosti, javno mnijenje, predsjednički izbori i mas mediji
- c) vladini izvori – predsjednik, izvršna ministarstva, agencije i Kongres
- d) izvori uloge

⁴ Ch. W. Keagley & E. R. Wittkopf analiziraju samo interne utjecaje, koji će i u ovom radu biti razmatrani. Rosenauova predteoriju inače, uključuje i vanjske utjecaje (a. vanjski faktori koji djeluju izvan države – zastrašivanje ili suzbijanje; suradnja ili promjena suradnje; integracija ili dezintegracija; b. vanjski faktori koji djeluju unutar države – aktivnost različitih ekonomskih grupa; nezadovoljne i otuđene društvene grupe; organizirane mreže; c. transnacionalni faktori – propaganda; aktivnosti na osnovu sporazuma država – izložbe, kulturne razmjene, sport) koji u većoj mjeri ne utječu na stvaranje američke vanjske politike.

e) individualni izvori.

Izvori američke vanjske politike su:

Shema1

Premisa ovog analitičkog modela je da svaki izvor može biti tretiran kao uzročnik koji zajedno s ostalim izvorima određuje vanjskopolitičko ponašanje SAD-a.

DETERMINANTE AMERIČKE VANJSKE POLITIKE

A. Vanjski izvori

Međunarodni politički sustav ima visoko slojevit i decentraliziranu strukturu, s čestim promjenama distribucije snage.⁵ Subjekti međunarodnih odnosa su nosioci određenih djelatnosti i zbivanja karakterističnih za sadržaj međunarodnih odnosa, tj. svaki nosilac neke aktivnosti koja utječe na međunarodne odnose u pozitivnom ili negativnom smislu. (Vukadinović, 1998.:101). Glavni akteri zbivanja na međunarodnom planu su države; međunarodne organizacije, vladine (univerzalne - UN i njegove specijalne agencije, te regionalne) i nevladine, međunarodne privredne organizacije, različiti pokreti, crkva, nacije, skupine ljudi (sindikati, vojna elita, obavještajne zajednice). Teorija međunarodnih odnosa još uvijek nije usaglasila mišljenja o ulozi čovjeka pojedinca u međunarodnim odnosima. U poslijeratnom razdoblju došlo je do uzdizanja

⁵ Unipolaran sustav 1945.-49.; bipolaran sustav 1949.-62.; bipolcentričan sustav 1962.-90.; unipolcentričan 1990.; multipolarni sustav predviđa se u novom tisućljeću.

nedržavnih aktera – međunarodnih organizacija, multinacionalnih korporacija, kao i međunarodnih terorističkih skupina.⁶ Neki autori tvrde kako danas možemo govoriti o internacionalnim režimima koji se nalaze pod dominacijom SAD-a, npr. globalni monetarni i trgovački sustavi (MMF i WTO). Internacionalni režimi utječu na: promjenu stava donositelja odluka i same javnosti; povećanje međunarodnog pluralizma – dolazi do povezivanja nacionalnih interesnih grupa u transnacionalne strukture; povećanje zavisnosti država; stvaranje novih instrumenta utjecaja; stvaranje novih autonomnih međunarodnih aktera (Kegley & Wittkopf, 1991.:179).

Međunarodna politička ekonomija isto tako utječe na vanjsku politiku SAD-a. Unatoč međuzavisnosti svih aktera, SAD je sve do nedavno igrao glavnu ulogu na globalnoj ekonomskoj sceni. Stanje američke privrede, koja je djelomično regulirana ekonomija, uvjetovalo je stanje svjetske privrede, a dolar je bio rezervna i paralelna valuta mnogim državama (centralne banke kupuju i prodaju dolar kako bi zadržale stabilnost vlastite valute). Unatoč gubljenju svemoći, SAD i dalje drži dominantne pozicije u svijetu. Upravlja radom Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske trgovinske organizacije i na taj način posjeduje instrumente kojima može uvjetovati primanje u članstvo i davanje kredita.

B. Socijalni izvori

Socijalni (društveni) izvori američke vanjske politike sastoje se od američkih nacionalnih vrijednosti, javnog mišljenja, predsjedničkih izbora i masovnih medija.

Nacionalne vrijednosti

Nacionalne vrijednosti SAD-a uvjetovane su političkom kulturom. Politička kultura sastavljena je od političkih vrijednosti, spoznaja, ideja i ideala koje Amerikanci imaju o vlastitom društvu i politici. Jedna od nacionalnih vrijednosti je i liberalistička tradicija, koja vuče podrijetlo iz doba Thomasa Jeffersona i Deklaracije neovisnosti. Principi individualne slobode, jednakosti pred zakonom, samoodređenja, slobode poduzetništva, vladavine većine, prava manjina, slobode izražavanja, federalizma, jednaka mogućnost da se participira u javnim poslovima i vladavina prava, osnove su američke liberalističke tradicije. SAD se drži koncepta *popular sovereignty* kojim sva vlast dolazi iz naroda i kojim se Amerikanci proglašavaju slobodnim ljudima. Povezanost Lookove ideološke tradicije i vanjskopolitičkog ponašanja SAD-a vidljiva je od razdoblja proglašavanja Monroeove doktrine sve do danas. Kako bi mobilizirali javno mnijenje za podršku američkim akcijama u inozemstvu i poduprli političke odluke s moralnim vrijednostima, američki lideri često prikazuju svoje akcije retorikom ideoloških percepcija. Način na koji političke doktrine utječu na američki program davanja pomoći, ilustrira

⁶ Međunarodni terorizam isto tako utječe na svjetsku politiku, a cilj mu je izazivanje kaosa u nekim državama, osobito u SAD-u. Njime se koriste socijalne, političke i etničke manjine, ali i neke države – Sirija i Libija i tada možemo govoriti o državnom terorizmu.

odnos između političke kulture i vanjske politike SAD-a. Iz "američke izuzetnosti" proizlaze i četiri osnovne pretpostavke koje su utjecale na američko davanje pomoći: promjene i razvoj su jednostavni i lagani; sve dobre stvari idu zajedno; radikalizam i revolucija su loši; distribucija političke moći važnija je od njene akumulacije (Kegley & Wittkopf, 1991.:251). Prema teoriji liberalne demokracije, lideri su izabrani da reflektiraju društvene vrijednosti i pretvaraju ih iz javnih preferencija u politiku. Unatoč konceptu koji jamči jednakost participiranja u javnim poslovima, američku vanjsku politiku formulira elitistički karakter – vanjskopolički establišment, tj. manjina koja ima odgovarajuće podrijetlo, rasnu pripadnost, prihode, obrazovanje i veze.⁷ Najutjecajnija grupa u planiranju američke vanjske politike je Vijeće za vanjske odnose, koje je imalo odlučujuću ulogu u stvaranju politike zadržavanja Sovjeta (*containment*), NATO-a, Marshalovog plana, MMF, Svjetske banke itd. Vijeće je ujedno najvažniji privatni entitet koji donosi odluke, a povezuje američku društvenu elitu s američkom vladom. Postoje i druge institucije koje imaju jednako važnu ulogu: Bookings Institute, The Committee for Economic Development, The American Enterprise Institute itd. Tradicionalnu vanjskopoličku elitu izazvali su tijekom osamdesetih godina, novi centri moći i bogatstva tj. kontra-establišment, čiji su članovi novi poduzetnici i novi tehokrati (nova klasa vanjskopoličkih profesionalaca). Vojnindustrijski kompleks – profesionalni vojnici, menadžeri i vlasnici teške industrije koji rade za vojsku, glavni vladini dužnosnici čije su karijere i interesi vezani uz vojsku, zakonodavci čije regije i države imaju koristi od povećanja vojnog budžeta – isto tako utječe na američku vanjsku politiku. Na donošenje odluka mogu utjecati i specijalne interesne grupe,⁸ kojima pak javnost čes-to pripisuje preveliki utjecaj, osobito se to odnosi na židovski, tj. izraelski lobi (AIPAC - American Israel Public Affairs Committee). Ipak, kako bi se smanjili utjecaji specijalnih interesnih grupa, Kongres je sedamdesetih godina donio reformu izbornog zakona, kojim su se ograničili iznosi donacija koje pojedinci mogu dati za izbornu kampanju.

Javno mnijenje, predsjednički izbori i masovni mediji

Unatoč razlikovanju javnog mnijenja elite od javnog mnijenja mase, priroda američkog javnog mnijenja je vrlo porazna. Većina Amerikanaca ne posjeduje najosnovnije znanje o vlastitom političkom sustavu, a kamoli o međunarodnim odnosima. Uz totalno neznanje, Amerikanci nemaju interesa ni za političke teme, apatični su i glasački neaktivni (samo 50% Amerikanac izlazi na izbore). Ipak, postoji znatno nepodudaranje onoga što Amerikanci znaju i o čemu brinu. Vanjskopolički stavovi javnosti dobivaju se putem anketa i u njima je vidljivo da Amerikanci znaju što im je bitno. Sustavi

⁷ Uglavnom WASP-ovci s najboljim školama, iako postoje i znatna odstupanja.

⁸ Interesne grupe mogu imati javni interes, ekonomski interes, interes za jednu temu, ideološki interes. Postoje i akteri koji se ponašaju kao interesne grupe, npr. strane vlade imaju lobije; vladine agencije koje štite svoje interese; vlade gradova i država. Interesne grupe su agenti političke stabilnosti, kada jedna grupa ojača svoj utjecaj, druge grupe ga pokušavaju smanjiti (izraelski i arapski *loby*) i imaju veći utjecaj na domaću, nego na vanjsku politiku.

⁹ Izolacionisti i internacionalisti; teškolinijaši i prilagodljivci.

vanjskopolitičkog vjerovanja⁹ stvaraju ciljeve i preferencije javnog mišljenja. Iako Amerikanci uglavnom podupiru odluke svojih vođa, predsjednici brinu o svojoj popularnosti koja im donosi veću ili manju slobodu akcije. Često, javno mnijenje djeluje kao sredstvo za zadržavanje postojeće vanjske politike, jer se donositelji odluka ravnaju prema očekivanoj javnoj reakciji, ali može biti i stimulans vanjskopolitičkim inovacijama za koje se očekuje da će dobiti priznanje javnosti – protivljenje *apartheidu*, zamrzavanje utrke u naoružanju itd. Na međunarodnom planu javno mnijenje može biti razlog cjenkanju, jer omogućuje vladi SAD-a da neprihvatanje nekog sporazuma obrazloži neslaganjem javnog mnijenja SAD-a.

Predsjednički izbori, iako u manjoj mjeri, utječu na vanjsku politiku SAD-a. Unatoč činjenici da unutrašnja, a ne vanjska politika donosi pobjedu, kandidati pažljivo formuliraju svoje vanjskopolitičke ciljeve. Birači naprotiv, gotovo da i ne vide razlike u njihovim vanjskopolitičkim programima, te je njihovo biračko ponašanje vođeno više prošlim nego budućim akcijama. Samo periodično tema američke vanjske politike odlučuje o tome tko će pobijediti na izborima.

Masmediji (TV, tisak, radio i *Internet*¹⁰) igraju važnu ulogu u procesu formuliranja politike, budući da oblikuju stavove javnosti i ponašanje donositelja odluka putem informacija koje distribuiraju. Moglo bi se reći da su američki mediji uz izvršnu, zakonodavnu i sudbenu, četvrta grana vlasti. Mediji imaju važnu ulogu u određivanju nacionalnih agenda, određuju što će i o čemu će nezainteresirana masa Amerikanaca misliti, iako vanjskopolitičke vijesti u SAD-u stvara svega nekoliko novina i stanica, a ostali ih samo prenose. Mediji su ranjivi na vladina manipuliranja, jer uglavnom distribuiraju podatke koje dobiju od vlade, iako ponekada otkriju i neke za vladu nepoželjne informacije.¹¹ Curenje informacija je američka politička institucija i vrlo često se koristi, bilo u cilju podržavanja ili sprečavanja nekih vladinih inicijativa. Može se pretpostaviti da su mediji potencijalno važan input i posrednik u procesu donošenja vanjskopolitičkih odluka.

C. Vladini izvori

Važnost vladinih izvori američke vanjske politike i njihovi međusobni odnosi najbolje se mogu prikazati uz pomoć koncentričnih krugova (vidi shemu2).

Politički sustav SAD-a je predsjednički, a državne funkcije su podijeljene na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu. Zakonodavnu obavlja Kongres, izvršnu predsjednik, a sudbenu Vrhovni sud.

¹⁰ Kegley & Wittkopf ne spominju *Internet*, ali smataram da je danas *Internet* važno sredstvo putem kojeg Amerikanci dobivaju informacije.

¹¹ Afere Watergate, Irangate.

Shema2

Kongres

Kongres je zakonodavno tijelo koje se sastoji od dva doma: Predstavničkog doma (*House of Representatives*) i Senata (*Senate*). Osnovne funkcije i prava Kongresa su donošenje zakona i rezolucija, od kojih su osobito značajni financijski zakoni, odobravanje međunarodnih ugovora i imenovanja koja vrši predsjednik SAD-a, optuživanje i suđenje visokim državnim dužnosnicima u slučaju korupcije, izdaje ili drugih nečasnih djela. Tako Kongres ostvaruje minimalni nadzor izvršne i sudbene vlasti. Prema Ustavu SAD-a Kongres ima određene zakonske nadležnosti u oblikovanju američke vanjske i obrambene politike. Kongres objavljuje rat i donosi zakone iz područja obrane; ratificira sporazume s drugim državama; odobrava financijska sredstva za izvršavanje programa obrambene i vanjske politike (Grizold, 1990.:97).

Iako Kongres ima ustavne ovlasti za vođenje vanjske politike, između izvršne i zakonodavne vlasti često dolazi do borbe za vlast. U razdoblju 1951.-55. vladao je antagonizam izvršne i zakonodavne vlasti (rezultiran međusobnim optužbama, npr., tko je kriv za gubitak Kine?) dok se u razdoblju 1955.-65. Kongres slagao sa svim vanjskopolitičkim odlukama predsjednika (*area resolution* Kongres je dao predsjedniku primarni autoritet u odlučivanju pravca vanjskopolitičkih akcija za vrijeme kriza, npr. Bliski istok, Berlin, Kuba, Kineski tjesnac, Vijetnam).¹² U godinama 1965.-70., Kongres je čak odbio koristiti svoje ustavne prerogative, kojim je mogao kontrolirati predsjednika. Međutim, nakon Nixonove odluke o bombardiranju Kambodže, Senat je počeo donositi odluke kojima je ograničavao Nixonove akcije, a vrhunac je bilo

¹² Sve do Vijetnama nisu bile važne partijske razlike, jer se većina demokrata i republikanaca u podjednako mjeri slagala s predsjednikovim vanjskopolitičkim odlukama.

donošenje *War Power* rezolucije. Budući je želio imati jednaku važnost kao i predsjednik, Kongres se uključio u borbu za oblikovanje američke vanjske politike.¹³ Ali, predsjednici su uzvraćali udarac, počeli su koristiti usluge dvopartijskih komisija, koje su u svojem radu trebale usaglasiti stavove i na taj način dati svoju podršku predsjednikovim inicijativama. Iako u oblikovanju vanjske politike ustav daje veće ovlasti Kongresu nego predsjedniku, realnost je drugačija. Senat ima ovlast sklapanja sporazuma,¹⁴ ali predsjednici često koriste metodu izvršnih sporazuma,¹⁵ kojom zaobilaze davanje savjeta i pristanaka Senata. Kongres ima pravo objavljivanja rata, ali predsjednik je vrhovni komandant vojske, čime se ponovno umanjuje značenje Kongresa. Ipak, Kongres ima neosporno važnu ulogu u odobravanju fondova, a time i upravljanju vojnim troškovima, troškovima davanja strane pomoći, ali u slučaju ugroženosti američkih nacionalnih interesa Predsjednik može ignorirati ograničenja koja mu Kongres postavlja.¹⁶

Predsjednik

Izvršna vlast SAD-a povjerena je predsjedniku, vjerovatno najmoćnijem pojedincu na svijetu i osobi koja po tradiciji i po ustavnim odredbama zauzima izuzetno važnu ulogu u stvaranju američke vanjske politike. Predsjednik SAD-a bira se na rok od četiri godine s mogućnošću ponovnog izbora, a za svoj rad nije odgovoran Kongresu. Predsjednik može uspostavljati odnose s novim državama; sklapati međudržavne ugovore, od kojih neki i ne trebaju odobrenje Senata; odabirati najviše diplomatske predstavnike i slobodno raspolagati vojnom silom. Tendencija da se svaki predsjednik nastoji okružiti skupinom osoba čija mu shvaćanja, uz stručne sposobnosti najviše odgovaraju, postala je karakteristika američkog sustava vanjskopolitičkog odlučivanja. Predsjednik SAD je šef vlastite administracije, vrhovni zapovjednik oružanih snaga i vođa vladajuće stranke, što mu daje izvanredne mogućnosti samostalnog utjecaj i djelovanja, u zemlji i inozemstvu, tako da većina teoretičara političkog sustava SAD-a smatra da bez obzira na formalne okvire, predsjednik ima daleko veće ovlasti od Kongresa (Tatalović, 1996.:82-83).

Izvršni ured predsjednika stvorio je Roosevelt 1939. godine, Izvršnim reorganizacijskim aktom. Sastoji se od Ureda Bijele kuće (u kojem se nalaze eksperti različitih

¹³ Ipak postoje smetnje Kongresnom stvaranju politike. Kongres nije dovoljno opremljen da bi se natjecao s izvršnom vlašću u usmjeravanju američke vanjske politike. Razlozi su parohijalizam, organizacijska slabost i nedostatak ekspertize (Kegley & Wittkopf; 1991.:420-427).

¹⁴ Do 1990. Senat je odbio ratificirati svega šest sporazuma, među kojima je bio i Versajski mirovni sporazum (Kegley & Wittkopf, 1991.: 429).

¹⁵ Međunarodni sporazumi koji nisu podneseni Senatu na ratificiranje, npr., SALT iz 1972., Pariški mirovni sporazum o završetku rata u Vijetnamu iz 1973., te razni bilateralni sporazumi o američkim vojnim bazama.

¹⁶ Zaobilaženje Kongresa je moguće: odbijanjem predsjednika da potroši novac koji je Kongres odobrio; upotrebom diskrecionih fondova - koji stoje predsjedniku na raspolaganje za nepredviđene situacije; reprogramiranjem - prebacivanjem odobrenih fondova iz jedne u drugu svrhu.

profesija, zaduženi za praćenje svih zbivanja na polju vanjske politike) i niza ostalih ureda i vijeća¹⁷, među kojima su najvažniji Ured za upravlje ekonomskim poslovima i budžetom - *Office of Management and Budget*; Vijeće za upravljanje međunarodnom ekonomskom politikom - *Council of Economic Advisers*, koje između ostalog priprema i godišnji "Ekonomski izvještaj predsjednika", te Ured za upravljanje trgovačkom politikom - *United States Trade Representative*.

Vijeće za nacionalnu sigurnost (VNS)

Formirano je 1947.godine Aktom nacionalne sigurnosti, kako bi se izbjegla opasnost povećanja dominacije obrambenih i vojnih profesionalaca na upravljanje političkim sustavom. VNS je mjesto koordinacije obrambenih i političkih čimbenika, u kojem političari imaju dominantnu ulogu. U VNS-u kao stalnoj instituciji civilno-obrambene koordinacije, nalaze se ministar obrane, predsjednikov savjetnik za nacionalnu sigurnost, načelnik glavnog stožera oružanih snaga i direktor CIA-e. Djelovanje VNS-a može se podijeliti prema sljedećim razdobljima: rane godine 1947.-61.; doba personaliziranja osoblja 1961.-69.; doba vlasti Bijele kuće 1969.-81.; te razdoblje od 1981. do danas. U ranim godinama VNS je imao čisto savjetničku ulogu, ali nakon Korejskog rata, Truman je uvidio nužnost koordiniranja politike i akcija, te je VNS dobio veće značenje. Eisenhower je VNS pretvorio u visoko formalizirani sustav formuliranja i oglašavanja politike, te je stvorio funkciju savjetnika za nacionalnu sigurnost. Razdoblje personaliziranja osoblja, započelo je s Kennedyjem (osobito nakon fjaska u Zaljevu svinja), koji je smanjio važnost VNS-a, a povećao značaj neformalnih grupa (ExCom i *ad hoc* grupa) čiji su članovi imali status Kennedyjevih osobnih savjetnika. Johnson je nastavio s Kennedyjevom tradicijom, ali je ustanovio i instituciju " ručak utorkom "¹⁸ na kojem su se donosile sve važne odluke. Razdoblje vlasti Bijele kuće započeo je Nixon, koji je želio obnoviti koherentnost stvaranje vanjske politike, te je VNS stavio na čelo donošenja vanjskopolitičkih odluka. Njegov sustav naslijedio je i Ford, ali i Carter, iako je u predsjedničkoj kampanji napadao takav sustav donošenja odluka. Carter je osnovao i dva nova komiteta¹⁹, koji su trebali zamijeniti sve stare komitete i tako ponovo potvrdio podređenost *State Departmenta* Bijeloj kući.

Reagan je često mijenjao ključne ljude i iako je vladao privid dominacija *State departmenta* nad Bijelom kućom, sve važne vanjskopolitičke odluke donosila je trojka - Baker, Dlaver i Melise. Reagana nije zanimalo formuliranja vanjske politike, te nije prisustvovao sastancima VNS-a. Zamjenik Pointdextera, savjetnika za nacionalnu sigurnost

¹⁷ Ured za razvijanje političkih smjernica, Ured za nacionalnu politiku za kontrolu droga, Nacionalno vijeće za materijale od ključnog značenja, Vijeće za kvalitetu okoliša, Ured za znanstveno-tehnološku politiku, Administrativni ured, Nacionalno vijeće za Svemir.

¹⁸ Na ručku su bili prisutni predsjednik, ministri Dean Rusk i Robert McNamara, savjetnik za nacionalnu sigurnost Bundy, a zatim Rostow, direktor CIA, predsjedavajući združenog stožera vojske i predsjednikov glasnogovornik.

¹⁹ *Policy Review Committee* koji se je bavio dugoročnim projektima i *Special Coordination Committee*, kojim je predsjedavao Brzezinski. Brzezinski je ubrzo postao važniji od državnog tajnika Vancea, koji je zato dao ostavku.

nost bio je pukovnik Oliver North, za kojeg se kasnije otkrilo da je bio duboko upleten u aferu Irangate. Nakon ovog incidenta, Kongres je preporučio da na dužnosti predsjedničkog savjetnik za nacionalnu sigurnost ne bi trebalo birati vojno lice. Međutim, isti dan je na tu funkciju imenovan general Colin Powell, koji je obnovio pozitivne funkcije VNS-a. Za Busha, sve vanjskopolitičke odluke donosila je nova trojka – državni tajnik Baker, ministar obrane Cheney i savjetnik za nacionalnu sigurnost Scowcroft, dok za Clintona sve najvažnije vanjskopolitičke odluke Predsjednik donosi u dogovoru s državnim tajnikom (-com) i savjetnikom za nacionalnu sigurnost.

Izvršna ministarstva i agencije

State Department

Ministarstvo vanjskih poslova zaduženo je za vođenje vanjske politike. Na njegovom čelu nalazi se državni tajnik, tj. ministar vanjskih poslova, koji je prema ustavnim odredbama uz predsjednika najpozvanija osoba za pitanje vanjske politike. U sklopu *State Departmenta* nalazi se *Foreign Service*, diplomatsko tijelo u čijem sastavu radi najveći dio vanjskopolitičke elite, i razne agencije,²⁰ koje u specijaliziranim područjima utječu na stvaranje američke vanjske politike. Unatoč tendenciji da se vanjskopolitičko odlučivanje centralizira i smjesti u Bijelu kuću, *Foreign Service* vrlo često odbija sve vanjskopolitičke ideje koje dolaze izvan njegove organizacije.²¹ Razlog premještanja vanjskopolitičkog odlučivanja iz *State Departmenta* u Bijelu kuću je u tome da SD nema dovoljno vlastitih političkih izvora kako bi mogao stvarati vanjsku politiku, vjerovanje da je birokracija neosjetljiva na predsjedničke želje, te mali budžet kojim SD raspolaže.²² Smanjenje važnost SD uvjetuje da važnost državnog tajnika ovisi o njegovim privatnim odnosima s predsjednikom.

Ministarstvo obrane

Ministarstvo obrane produkt je *National Security Acta* iz 1947., kojim se nastojalo izbalansirati civilne i vojne elemente. Ministarstvo obrane sastoji se od glavnog stožera kopnene vojske, ratne mornarice i ratnog zrakoplovstva, kao i Združenog glavnog stožera američke vojske, te brojnih agencija i ureda. U njima je zaposlen podjednak broj vojnika i civila, a odnos među njima reguliraju ministar obrane – civil i načelnik

²⁰ ACDA - *Arms Control and Disarmament*; AID - *Agency for International Development*; USIA,

²¹ Razlog tome je vjerovanje da je: a) *Foreign Service* najiskusniji dio *State Departmenta*; b) da su važni aspekti vanjskopolitičkih poslova SAD-a politički i tradicionalni – pregovori, predstavljanje i raportiranje, te da ih oni najbolje obavljaju; c) vjerovanje da su prekomorske operacije što ih vode AID, USIA i CIA periferne (Kegley & Wittkopf; 1991.: 366).

²² Dominacija Bijele kuće u odnosu na *State Department* počela je šezdesetih godina, djelomično zbog nesposobnosti *State Departmenta* da vodi ISA-u (*Office of International Security Affairs*), kao utjecajni glas ministarstva obrane.

Združenog glavnog stožera – glavni vojni dužnosnik američke vojske. Ministra i načelnika imenuje sam predsjednik. Ministar obrane, uz državnog tajnika i načelnika združenog stožera, ima najveću odgovornost u savjetovanju predsjednika u pitanjima nacionalne sigurnosti SAD-a. Već pedeset godina politika obrane i nacionalne sigurnosti SAD-a vodi se iz Pentagona, a važnost vojske i ovog ministarstva vidljiva je iz činjenica da je vrlo često vojska imala glavni utjecaj na formiranje poslijeratnih vojnih koncepcija, koje su zatim bile sinhronizirane s vanjskopolitičkim akcijama. Zahvaljujući svojoj golemoj vojnoj snazi i globalnom prisustvu, Ministarstvo obrane je i dalje značajan i utjecajan činilac u kreiranju vanjske politike, čije mišljenje ima osobitu važnost u pojedinim kriznim situacijama. Ipak, na djelovanje Pentagona u zadnje vrijeme negativno djeluje obustavljanje "rata zvijezda", završetak Hladnog rata i utrke u naoružanju, ali i daljnji razvoj događaja na međunarodnom planu, osobito u pogledu američkog vojnog posredovanja u određenim lokalnim i regionalnim sukobima (Tatalović, 1996.:83-84).

Obavještajna zajednica

U SAD-u postoji više obavještajnih agencija,²³ koje sve zajedno čine obavještajnu zajednicu, na čijem čelu se nalazi direktor (DCI – *director of central intelligence*). DCI je ujedno i direktor najpoznatije obavještajne agencije – CIA-e, te predsjedavajući NFIB-a (*National Foreign Intelligence Board*) na kojem se sastaju principi svih obavještajnih agencija, a koji su za svoj rad odgovorni VNS. NFBI kontroliraju razna savjetodavna tijela, te odabrani kongresni komiteti. Najjača komponenta i najveći potrošač obavještajnog budžeta je DIA - *Defence Intelligence Agency*; obavještajna agencija ministarstva obrane, koja za svoj rad odgovara ministru obrane. INR (*Bureau of Intelligence and Research*) u obavještajnoj zajednici prezentira ministarstvo vanjskih poslova, a glavni joj je zadatak obavještajnim izvještajima dati diplomatsku osjetljivost.

CIA je nasljednica OSS-a (*Office of Strategic Services*) stvorena 1947. *National Security Actom*,²⁴ sa zadaćom da bude centar različitih obavještajnih aktivnosti i koordinator nacionalnih obavještajnih operacija. CIA je zamišljena kao obavještajna agencija koja je trebala analizirati obavještajne podatke i prezentirati ih donositeljima odluka, ali je vrlo brzo skrenula s zacrtanog puta i počela zloupotrebljavati svoju moć, vođenjem neautoriziranih tajnih akcija. Nakon brojnih zloupotreba, došlo je do preispitivanja rada i odgovornosti obavještajnih zajednica. Nakon donošenja *Foreign Assistance Acta* 1974., DCI je morao obavijestiti Kongres o svim obavještajnim akcijama

²³ Važnije obavještajne agencije su: supertajna NSA (*National Security Agency*) koja se brine za sigurnosne komunikacije, kriptologiju i rušenje kodova; NRO (*National Reconnaissance Office*) koji upravlja satelitskim programima, raketama koje se šalju u orbitu, špijunskim avionima i brodovima.

²⁴ Njene odgovornosti trebale su biti: savjetovati VNS o obavještajnim podacima koji se tiču nacionalne sigurnosti; davati VNS-u preporuke za koordiniranje obavještajnih aktivnosti različitih federalnih izvršnih ministarstava i agencija, uspoređivati i ocjenjivati obavještajne podatke te osigurati njihovu distribuciju; dodatne usluge, funkcije i dužnosti koje se odnose na nacionalnu sigurnost.

koje je predsjednik odobrio. Reforme Forda, Cartera i Reagana ipak nisu uspjele točno definirati kriterije za dobivanje izvršnog odobrenja za vođenje tajne operacije, te su se i dalje mnoge akcije vodile bez znanja najvažnijih političara.

Ekonomске agencije

Ekonomске agencije su agenti međunarodne političke ekonomije. Na njihovom čelu nalazi se Ministarstvo financija, koje brine za poziciju dolara u međunarodnom monetarnom sustavu, ostvarivanje ekonomsko-političkih interesa SAD-a u svijetu, poreznu politiku, tarife, platnu bilancu, tečaj, itd. Ministar financija je glavni predsjednikov financijski savjetnik, utječe na donošenje vanjskopolitičkih ekonomskih odluka; američki je guverner u MMF, Svjetskoj banci, te Inter Američkoj, Azijskoj i Afričkoj banci za razvoj. Ministarstvo trgovine, Ministarstvo poljoprivrede i Ministarstvo rada isto tako utječu na stvaranje vanjske politike SAD-a, šireći i štiteći interese američke trgovine, poljoprivrede i rada.

D. Izvor uloge

Teorija uloge smatra da na akcije i ponašanje stvaratelja politike utječe i položaj na kojem se pojedinac nalazi, tj. da dužnost oblikuje ponašanje te da se pojedinac ponaša onako kako misli da se od njega očekuje. Ipak, moguće je da jaka osobnost prevlada ograničenja uloge koju igra i transformira je. Stvaranje vanjske politike je racionalan proces tijekom kojega bi racionalni akter trebao doći do odabira najbolje varijante. Međutim postoje znatna ograničenja racionalnom izboru: kasno spoznavanje problema, posjedovanje netočnih ili nepotpunih informacija, nedostatak vremena, dvojakost nacionalnih interesa (izabrati manje zlo), biranje minimalno prihvatljivog rješenja, i na kraju psihološka ograničenja (Kegley & Wittkopf, 1991.:456-463). Pojedinac se često prilagođuje pravilima birokratskog ponašanja, te donosi odluke u skladu s interesima svoje službe ili ih izbjegava donositi.

E. Izvor individue

Povijesni primjeri pokazuju da individua i njezine osobne karakteristike mogu utjecati na stvaranje vanjske politike SAD-a. Uglavnom se misli na predsjednika, državnog tajnika, DCI i savjetnika za nacionalnu sigurnost, jer se oni nalaze na položajima na kojima mogu direktno utjecati na stvaranje i provođenje vanjske politike. Utjecaj individualaca povećava se u osobitim okolnostima: što se nalazi na višem položaju, što je situacija neodređenija i kompleksnija, što je veće samopouzdanje i ego individue, što je veća osobna upletenost u situaciju, što se posjeduje manje informacija, ako je osoba nedavno ili dramatično došla na vlast (Kegley & Wittkopf, 1991.:513). Isto tako postoje i ograničenja za individualne inicijative i političke inovacije: pojedinci se prilagođavaju

gođuju sustavu donošenja odluka, često se prihvaća prethodnikovo ponašanje i vjeronje nauštrb vlastitih stavova i pogleda, tu su i izbjegavanje odgovornosti, proceduralne norme, lojalnost svom programu, želja za odobravanjem i mjestom u povijesti, te stagnacija zbog dužine vremena provedenog na istoj dužnosti.

Svi spomenuti izvori – determinante međusobno se isprepliću i utječu na stvaranje vanjske politike SAD-a, time i na korištenje vojne sile, dok njihov međusobni odnos i određivanje prvenstva izvora ovisi od slučaja do slučaja.

OBRAZAC AMERIČKE VANJSKE POLITIKE NAKON 2. SVJETSKOG RATA

Pravila koja SAD primjenjuje u poslijeratnom razdoblju i koja su sve do nedavno bila primarni atributi američke vanjske politike (globalizam, antikomunizam i zadržavanje SSSR-a) često su se ostvarivali upotrebom ili prijetnjom upotrebe vojne sile.

1. Globalizam

SAD se mora konstantno boriti protiv vlastitog izolacionističkog raspoloženja, te ga zamjeniti aktivnom odgovornošću prema međunarodnoj zajednici. Globalistički internacionalizam SAD-a uzrokovan je osjećajem globalne odgovornosti – SAD je čuvar međunarodnih prava i obveza, svjetski lider o čijoj volji i spremnosti da se bori ovisi budućnost svijeta.

2. Antikomunizam

Anikomunizam se temeljio na vjerovanju da je komunizam opasna ideološka sila u svijetu. Da je totalitaran, nedemokratičan i antikapitalistički raspoložen, ta da je prijetnja slobodi i prosperitetu te da se SAD mora protiv njega oštro boriti.

3. Zadržavanje (Containment)

Zadržavanje sovjetskog utjecaja i ekspanzionizma, kao i poslijeratna diplomacija SAD-a počivali su na vjerovanjima da je:

- SSSR ekspanzionistička država koja želi maksimalizirati komunističku snagu kroz vojna osvajanja i izvoz revolucije;
- sovjetski cilj dominiranje svijetom i SAD im se mora oštro suprotstaviti (kontra-akcije);
- SAD je lider slobodnog svijeta i jedini se u stanju boriti protiv sovjetske agresije i za obnovu ravnoteže snaga;

- SAD treba konstantno povećavati vojnu moć; sila se silom izbija (klin se klinom izbija);
- sudbina svijeta ovisi o odnosima supersila – iznad svega je natjecanje sa Sovjetima, dok su odnosi s manje snažnim narodima sekundarni.

Sekundarni atributi američke vanjske politike su antirevolucionarnost, imperijalizam, moralizam i realističnost. Simptomi kontrarevolucionarnog raspoloženja SAD-a vidljivi su :

- Deklaracija neovisnosti ne nalazi se na popisu literature u američkim čitaonicama izvan SAD-a;
- SAD se protivio održavanju demokratskih izbora u Njemačkoj i Vijetnamu;
- SAD je bio na strani vladajuće nedemokratske elite (npr. u Argentini, Kubi, Dominikanskoj Republici, Grčkoj, Haitima, Iranu, Nikaragvi, Paragvaju, Filipinima, Portugalu, Južnoj Koreji, Južnom Vijetnamu, Taiwanu) s kojim je dijelio karakteristiku antikomunizma.

Revizionistički političari tvrde da je vanjska politika SAD-a imperijalistička jer služi interesima bankara i ekonomskih interesnih grupa, ta da je profit vrlo često motiv američke vanjske politike. Moralni idealizam omogućava nam da povijest američke diplomacije možemo opisati u terminima utjecaja dviju suprotnih škola, idealističke i realističke. Henry Kissinger, jedan od najpoznatijih američkih vanjskopolitičkih intelektualaca, smatrao je da je glavni problem američke vanjske politike oscilacija između ekscesivnog moralizma i ekscesivnog pragmatizma, s ekscesivnom brigom za silu ili njenim totalnim odbacivanjem. Politički realizam počeo se javljati nakon 2. svjetskog rat, kada su i predsjednici s vremena na vrijeme o sebi govorili kao "realistima". Realizam, kao pogled i teorija, zadržao je svoju popularnost zahvaljujući činjenici da su mnogi poslijeratni događaji potvrdili njegove temeljne pretpostavke. Američka preokupacija konfliktom Istoka i Zapada, ravnoteža sila, geopolitička logika sfera utjecaja i strategijske kalkulacije odgovarali su temeljnim pretpostavkama realpolitike (Kegley & Wittkopf, 1991.:64-70).

SREDSTVA AMERIČKE VANJSKE POLITIKE

Sredstva koja se koriste za postizanje određenih vanjskopolitičkih ciljeva, su različite vanjskopolitičke tehnike i instrumenti. Možemo ih podijeliti u četiri skupine: politička, ekonomska i vojna sredstva te razvoj demokracije.²⁵ Gotovo u svim sredstvima američke

²⁵ Sredstva su različite vanjskopolitičke tehnike i instrumenti koji se koriste za postizanje određenih vanjskopolitičkih ciljeva. Možemo ih podijeliti u četiri skupine: a) politička – diplomacija (javna i tajna), propaganda i međunarodno javno mišljenje b) ekonomska – normalni odnosi (inozemna ekonomska, tehnološka, vojna i pomoć u razvoju, korištenje trgovačkih sporazuma i usmjeravanje trgovine) zategnuti odnosi (tarife, kvote, bojkot, embargo, prekid pomoći i davanja kredita) c) vojna – sukobi niskog intenziteta, sukobi sred

vanjske politike postoji vojna komponenta. **Politička sredstva** imaju najmanju izraženu vojnu komponentu, ali za Hladnog rata totalna diplomacija omogućila je uvlačenje subverzije, špijunaže i propagandnog djelovanje u ambasade. Vođeni su pravi mali ratovi obavještajnih i kontraobavještajnih službi, a veleposlanstva su postala središta hladnoratovskog natjecanja. Vojna komponenta je vidljivija u **ekonomskim sredstvima** čiji ciljevi mogu biti ekonomskog, političkog i vojnog karaktera.

Vojna pomoć je omiljeni američki vanjskopolitički instrument. Kada je 1961. postalo očigledno da su zemlje Trećega svijeta zainteresirane za vlastiti ekonomski i socijalni razvoj, a ne zaustavljanje komunizma, donesen je *Foreign Asistance Act*, čiji su ciljevi bili ekonomske i vojne prirode:

- povećanje vojne sposobnosti američkih partnera kako bi se mogli boriti protiv agresije i nestabilnosti;
- zadržavanje kohezije i snage saveznika;
- razvijanje vojnih odnosa između SAD-a i partnera, podržavanje američke diplomatske strategije, te povećavanje američkog utjecaja i prestiža;
- omogućavanje osnivanja vojnih baza i opskrbe američke vojske izvan SAD-a (strategija mobilnosti američke vojske);
- ekonomsko jačanje ključnih zemalja;
- podrška demokracijama, obrana postojećih demokratskih institucija i vrijednosti (Kegley & Wittkopf, 1991.:123).

Za vrijeme politike zadržavanja, vojna pomoć je trebala povećati sposobnost saveznika u borbi protiv SSSR-a i komunizma. Osobita pažnja poklanjala se NATO-u i SEATO -u te narodima koji su graničili s komunističkim zemljama, a s kojima su na osnovu bilateralnih sporazuma bili sklapani vojni sporazumi. Nixonovom doktrinom SAD se obvezao osigurati vojnu i ekonomsku pomoć svim prijateljima i saveznicima, kako bi se sami mogli braniti. Kako bi se zadržala stabilnost i zadržavanje komunizma u toj regiji, za vrijeme Nixona i Forda povećala se i prodaja oružja na Bliskom istoku, osobito Iranu i Saudijskoj Arabiji. Najveći iznosi za američku stranu vojnu i sigurnosnu pomoć 1998./99. bili su: strano vojno financiranje – Izrael 1,8 milijardi \$, Egipat 1,3 milijarde \$; ekonomska pomoć– Izrael 1,2 milijardi \$, Egipat 815 milijuna \$ (*Military Balance* 1998/99.: 17).

Povjerenstvo MAP-a (*Military Assistance Program*) je glavni mehanizam kojim su osigurani obrambeni artikli, usluge i trening, dok je FMS (*Foreign Military Sales*) najvažnija komponenta američke vojne povezanosti s drugim narodima. FMS je višeamjenski instrument koji je simbolizirao američku odlučnost i vjerodostojnost da se ojačaju američki saveznici. Postoje i protivnici takve politike, koji tvrde da je američko oružje u Trećem svijetu bilo korišteno protiv SAD-a i njegovih saveznika. Osobiti je primjer Irana kojeg je SAD naoružao, a on se okrenuo protiv SAD-a. FMS i ostale

njeg intenziteta i sukobi visokog intenziteta d) razvoj demokracije – poštivanje ljudskih prava, liberalna demokracija i slobodno tržište.

forme vojne pomoći dio su šire kategorije poznate pod nazivom sigurnosna pomoć (*security assistance*).

Sama svrha vojne pomoći je vrlo upitna budući da s jedne strane osigurava pristup vojnim bazama i uz manji trošak povećava američku vojnu sposobnost, dok s druge, stvara kvazi obveze. Sredinom sedamdesetih godina polovica američkih klijenata su bili diktatori, koji su pridonijeli militarizaciji svojih vlada, političkoj nesigurnosti i vojnim prevratima. U nekim slučajevima, npr. El Salvador, Haiti i Granada, američka vojna pomoć je smanjivala građanske elemente i povećavala pretorijanizam. Vojna pomoć imala je različite rezultate, u nekim slučajevima ojačale je antikomunističke vlade, ali je usporila i tranziciju ka demokraciji.

Razvoj demokracije SAD je stožerna država Zapadnog svijeta koja promiče neku vrstu univerzalne zapadne kulture i za obranu demokracije spremna je koristiti vojnu silu. Osobito je to bilo vidljivo 1990.-ih kada se SAD upustio u izgradnju novog svjetskog poretka – Pustinjska oluja, angažman u BiH, bombardiranje Srbije i dolazak na Kosovo. Uvjeren da se svi narodi moraju pokoriti zapadnim vrijednostima demokracije, slobodnog tržišta, ljudskih prava, individualizma, vladavine pravde i da sve te vrijednosti trebaju ugraditi u svoje institucije, SAD je sklon vlastite interese okarakterizirati kao interese svjetske zajednice, te na taj način dobiti legitimitete za postupke koji odražavaju njegove interese. Međutim, SAD koristi dvostruka mjerila, jer se demokracija promiče samo ako na vlast dolaze oni koji odgovaraju SAD-u; neširenje nuklearnog oružja vrijedi za Irak i Iran, ali ne i za Izrael; promiče se slobodna trgovina, ali ne i za poljoprivredne proizvode; ljudska prava su izvor spora s Kinom, ali ne i sa Saudijskom Arabijom; agresija na Kuvajt se sprečava jer on posjeduje naftu, dok se agresija na BiH nije spriječila, jer je BiH ne posjeduje. (Huntington, 1997.:227-228). Nakon Hladnog rata, promicanje i učvršćivanje demokracije, postala je glavna odrednica američke vanjske politike. Međutim, ovakav imperijalizam ljudskih prava nije dobro prihvaćen u nezapadnom svijetu, a i dovodi do odbacivanja rezolucije o kršenju ljudskih prava u UN-u. Glavni argumenti za takvo ponašanje jest činjenica da nadgledanje ljudskih prava krši državnu suverenost, dok je uvjetovanje davanja ekonomske pomoći stanjem ljudskih prava suprotno pravu na razvoj. Znakovito je da politika ljudskih prava SAD-a brine za zaštitu građanskih i političkih prava, a ignorira socijalna i ekonomska prava. SAD se suočava i s problemom "prijateljskog tiranina" koji obilato krši ljudska prava, ali je prijateljski raspoložen prema SAD-u. U posljednje vrijeme vidljivo je splašnjavanje oduševljenja za promicanje demokracije u nezapadnim društvima, jer u nezapadnim zemljama putem slobodnih izbora vrlo često dolaze na vlast vlade neprijateljski raspoložene prema Zapadu i SAD (Huntington, 1997.:239-245).

Vojna sredstva su uz neformalnu penetraciju (javnu diplomaciju, vojnu pomoć) i tajne akcije najvažniji instrumenti američkog globalnog utjecaja. Vojna sredstva se dijele na sukobe niskog, srednjeg i visokog intenziteta. Prema stupnju intenziteta sukoba mogu se odrediti i razdoblja u kojima se vojna sila upotrebljavala rjeđe ili češće.

a) Sukobi niskog intenziteta

Prema američkim autorima, sukob niskog intenziteta je političko-vojna borba ograničenih razmjera, koja teži postizanju političkih, gospodarskih, socijalnih i psiholoških ciljeva. Dugotrajnog je karaktera i manifestira se kroz različite oblike: diplomatske, gospodarske i psihosocijalne pritiske, ali je sklon i terorizmu i pobuni (Tatalović, 1994.:116). U sukobe niskog intenziteta ulaze i tajne akcije koje su vodile američke tajne službe, kao i demonstracija sile u određenoj regiji (vojne vježbe i manevri), kojima je cilj direktno utjecanje na političku situaciju u nekoj zemlji:

1953.- CIA je zbacila s vlasti iranskog premijera Mosadika.

Kada je na tom značajnom, geostrateškom području došlo do stvaranja nove vlade koja je započela s nacionalizacijom stranih kompanija, engleski interesi našli su se na udaru. Postojala je mogućnost da se to osjeti i u SAD-u, pa je CIA uz pomoć svojih agenata i obilnom financijskom injekcijom uspjela srušiti Mosadikovu vladu i vratiti šaha Rezu Pahlevija na vlast.

1954. - CIA je organizirala državni udar u Gvatemali.

Nova vlada na čelu s Jacopom Arbenzom željela je radikalnim reformama riješiti pitanje nacionalnog razvoja što je osobito pogodilo američki kapital. Američka propaganda novu vladu je prikazivala kao dio komunističke zavjere, dok je CIA pripremala gvatemalske emigrante za oružani upad. Naoružani američkim oružjem i uz američku vojnu podršku, ustanici su skršili otpor nove vlade, te su tako interesi *United Friute Company* ostali sačuvani.

1961. - CIA je organizirala neuspjelo iskrcavanje na Kubu – Zaljev svinja.

Akcija je imala za cilj rušenje Kastrovog režima. Kubanske izbjeglice vojno su pripremane u Guatemali i obećana im je američka vojna podrška.

1972./73. - Čile – tajne akcije CIA-e s ciljem svrgavanja Allendea.

Iako je CIA još od 1962. pomagala protivnicima Salvadora Allendea, marksističkog kandidata za predsjednika, 70.-ih godina program pomoći je ugašen zbog protivljenja *State Departmenta*. Kada je na izborima u rujnu 1970. Allende dobio malu većinu glasova (36,2%), američka administracija je počela razmišljati o akcijama kojim bi ga spriječili da dođe na vlast – uvjeravanjem i podmićivanjem čileanskog kongresa, te upotrebom mračnijih metoda (Operacija Staza 2). Allende je pobijedio i preuzeo vlast, ali je 1973. svrgnut u državnom udaru kojeg je organizirala CIA.

1979. - Nikaragva – nemilosrdna borba protiv komunista.

Uz Nikaragvu vezana je i afera Irangate; da bi oslobodio američke taoce iz Irana, SAD je prodao Iranu oružje, a tako zarađen novac koristio za financiranje kontraša u Nikaragvi.

1980.-tih - Afganistan.

CIA je preko Pakistana slala mudžahedine (antimarksiste) koji su se borili protiv sovjetskih trupa i prosovjetskog režima, kao i visokosofisticirano naoružanje – Stin-

gere (ručni projektili za gađanje aviona), koji su uveliki pridonijeli povlačenju SSSR-a iz Afganistana.

I prije nego što je NSC 68 zatražio i nevojne angažmane protiv SSSR-a (ubojstva, mito, ucjene, državni udari, kupovanje glasova, ekonomske privilegije) SAD se njima obilato služio. Nakon kritika na račun rada obavještajnih organizacija, sredinom sedamdesetih, senatski komitet je ispitivao rad američkih obavještajnih aktivnosti, te je 1976. donio *Final Report* kojim su obavještajnoj zajednici nametnuta određena ograničenja.

b) Sukobi srednjeg intenziteta - vojne intervencije, tj. direktno korištenje ratnih mogućnosti u drugim zemljama, radi postizanja vlastitih vanjskopolitičkih ciljeva.

KOREJA - 1950. -1953.

U sklopu snaga UN SAD želi osloboditi Južnu Koreju od komunističke vlasti Sjeverne Koreje. Kasnije je promjenio cilj želeći i Sjevernu Koreju osloboditi od komunističke i obje Koreje ujediniti. Nakon što je u rat ušla i Kina, SAD je doživio strahovit poraz, ali je uspio obnoviti vlast sve do 38. paralele. Godine 1953. sklopljen je sporazum kojim je Koreja podijeljena na Sjevernu i Južnu, s demilitariziranom granicom koja je prolazila 38. paralelom.

LIBANON -1958.

Izbio je građanski rat muslimana koji su bili skloni suradnji sa Sovjetima (pomagale su im arapske zemlje Sirija i Egipat, ujedinjeni u Ujedinjenu Arapsku Republiku) i kršćana, koji su bili za odnose sa SAD-om, te su od njih i tražili pomoć. Dogovor je postignut kompromisom.

DOMINIKANSKA REPUBLIKA- 1965.

Izbio je građanski rat i na vlast je trebao doći komunistički simpatizer. Kako bi izbjegao još jednu Kubu, Johnson je poslao 23.000 marinaca, koji su omogućili da na izborima pobijedi američki kandidat.

JUGOISTOČNA AZIJA

Nakon 2. svjetskog rata, Francuska je Indokinu podijelila na tri države – Laos, Kambodžu i Vijetnam, kojima je 1953., na Ženevskoj konferenciji, dodijeljen status – Laos i Kambodža su dobili neutralnost, a Vijetnam je podijeljen u dvije zone, koje su se trebale 1956. godine ujediniti. Nakon nastavka borbi u Vijetnamu, zemlja je podijeljena 17. paralelom na Sjeverni i Južni Vijetnam. 1964. godine SAD ulazi u rat na strani Južnog Vijetnama, a početkom sedamdesetih bombardiranjem proširuje rat i na Kambodžu – bombardiranje teritorija Kambodže svrstava se u sukobe srednjeg intenziteta.

LIBANON - 1983. - 84.

Američke trupe su bile dio multilateralnih *peace keeping* snaga, koje su podržavale vladu i razdvajale zaraćene strane. Nakon smrti 241 američkog marinca, SAD se povukao iz Libanona.

GRENADA - 1983.

Američke snage izvele su invaziju na Grenadu kako bi oslobodile američke studente koji su se tamo nalazili u zatočeništvu, ali i da bi porazili marksističke urotnike i zamijenili ih prijateljskom vladom.

EL SALVADOR

Dobivao je bez odobrenja Kongresa pomoć u borbi protiv gerile.

PANAMA - 1989.

SAD brani pravo Paname na samoopredjeljenje koje im po međunarodnom pravu i čl. 51. Povelje UN pripada, a Noriega im ga je uskratio.²⁶ Cilj invazije je bio privesti Noriegu zakonu i zamijeniti ga vladom G. Endara, te obnoviti demokraciju i očuvati integritet sporazuma o Panamskom kanalu.

NIKARAGVA

SAD je pomagao pobunjenicima koji su željeli zbaciti s vlasti sandinističku vladu. CIA je u Hondurasu organizirala baze iz kojih je gerila išla u napad i pomogla je minirati luke u Nikaragvi. Sve akcije su bile izvedene bez znanja Kongresa, financirajući se prodajom oružja Iranu – afera Irangate.

BLISKI ISTOK - 1991.

Akcije oslobađanja Kuvajta od Iraka, bile su odobrene od strana UN. Iako je u njima sudjelovao i SSSR, vitalni ekonomski interesi SAD-a bili su zagnuti plaštem borbe protiv agresije.

JUGOSLAVIJA – 1999.

NATO pod vodstvom SAD-a intervenirao je u ime obrane ljudskih prava na Kosovu.

c) Sukobi visokog intenziteta – rat

VIJETNAM

U Vijetnamu borile su se komunističke snage Sjevernog Vijetnama protiv “demokratskih” snaga Južnog Vijetnama s ciljem ujedinjenja teritorija pod komunističkom vladavinom. SAD je komunističke akcije smatrao ugrožavanjem američkog nacionalnog interesa, budući je vjerovao da aktivnostima vijetnamskih komunista upravlja njihov omraženi neprijatelj – Kina, stao je u zaštitu “demokratskog” juga. Gotovo jedno desetljeće SAD je bio vojno angažiran u Vijetnamu.

²⁶ Nakon što se predao, Noriega je osuđen na federalnom sudu u Miamiu za trgovinu drogom i reketiranje.

EVOLUCIJA STRATEGIJSKIH DOKTRINA

Uloga nuklearnog oružja kao instrumenta prisile i zastrašivanja (Kegley & Wittkopf; 1991.:89-100).

Aktiviranjem atomske bombe, glavno pitanje američke nacionalne sigurnosne politike postalo je što činiti s nuklearnim oružjem. Evolucija strategijskih doktrina podijeljena je u tri perioda: period američkog monopola (1945. - 1949.), period superiornosti SAD-a (1949. -1960.), period pariteta (1960. - 1989.).

a) Period atomskog monopola 1945. -1949.

Trumanovo NSC 68 usmjerio je američko strateško razmišljanje u pravcu razmišljanja o atomskoj bombi kao sredstvu prisile i cjenikanja, koje tjera države da pristaju na dogovore i rješenja koja inače ne bi prihvatile. Tako je nuklearno oružja postalo sredstvo prisilne diplomacije i instrument utjecaja.

b) Period superiornosti 1949. - 1960.

Vjerovalo se da se nuklearno oružja može koristiti u političke svrhe.

Eisenhowerova strategija zadržavanja bila je bazirana na tri koncepta:

1. Cilj SAD-a je odbacivanje pasivnog zadržavanja i dizanje željezne zavjese, oslobađanjem područja Istočne Europe.
2. SAD će uz pomoć vjerodostojne prijetnje nuklearnim razaranjem primorati SSSR da ispuni američke zahtjeve.
3. Doktrina masovne odmazde – maksimum zastrašivanja uz podnošljive troškove, masovno uništavanje sovjetskog stanovništva i industrijskih centara.

Eisenhowerovim *New look-om*, tj. dokumentom NSC-162/2 doktrina nuklearne odmazde dobila je svoju potvrdu i svih osam godina Eisenhowerove administracije bila je službenom doktrinom. Sastanak Eisenhowera i Hruščova, održan 1959. u Camp Davidu, započeo je novu fazu odnosa SAD-a i SSSR-a.

c) Period pariteta 1960.- 1990.

Uzajamno sigurno uništenje, ograničenje štete i elastična reakcija postali su osnovni termini koji je koristila Kennedyjeva administracija. Doktrina elastične reakcije trebala je omogućiti isticanje snage odmazde (primanje prvoga udara i mogućnost uzvraćanja drugim udarom), sukladno razvijanje svih rodova vojske, fleksibilnost i izbjegavanje uništavanja gradova i civila. Za novog predsjednika, Johnsona, Mc Namara je osmislio novu doktrinu, MAD – uzajamnog sigurnog uništenja, koja je tvrdila je da su SAD i SSSR jednako ranjivi, te SAD mora uvjeriti potencijalnog napadača da će imati

veće gubitke nego koristi. Zbog toga je bilo nužno posjedovati kapacitete za drugi udar. Obostrano zastrašivanje zasniva se na principu obostrane nesumnjive destrukcije.

Strategija realističkog zastrašivanja korištena je za Nixonove administracije. Doktrina je naglašavala vojnu snagu SAD-a, obrana je podijeljena sa saveznicima, pokazana je volja za pregovaranjem i priznat je paritet SAD i SSSR. Tri centrale premise bile su: nuklearni rat ne može se pobijediti, stoga ga ne treba niti voditi; nema alternative zaplašivanju; zastrašivanje zahtijeva jednakost snaga supersila, tako da ni jedna strana ne dođe u iskušenje da prva napadne. Za Carterove administracije, 1980., opcija protusile postala je službenom doktrinom SAD-a (PD 59 - omogućio je vođenje ograničenog nuklearnog rata SAD-a i SSSR-a). Proširuju se ideje Fordove administracije, te se zastrašivanje pojačava prijetnjom da će se osim vojnih snaga i oružja uništavati i industrijski centri. Carterova doktrina posvećivala je pozornost Južnoj Aziji, Bliskom istoku i Latinskoj Americi i zahvaljujući njoj stvorene su snage za brzu intervenciju (RDF).

Reaganova administracija lansirala je SDI (*Strategic Defence Initiative*), izuzetno skupu obrambenu strategiju kojom se zahtijevala apsolutna sigurnost uništavanjem sovjetskih raketa u letu. Civilnom zaštitom, protupodmorničkim ratovanjem, antiraketnim i satelitskim sustavima, te proširenjem kontrole, komunikacija i obavještajne mreže željelo se zaštititi SAD od napada SSSR-a.

Iako SAD posjeduje oružje visokog destrukcijskog potencijala, nije ga spreman koristiti, ali u današnjem svijetu dolazi do difuzije vojnih snaga. Javljuju se regionalne sile od kojih se neke ne bi ustručavale koristiti nuklearno oružje koje posjeduju, ili koje mogu u određenom trenutku nabaviti, zato je 1990.-ih neširenje nuklearnog naoružanja bio važan sigurnosni interes SAD-a, a tako će ostati i u novom tisućljeću.

POVIJEST AMERIČKE VANJSKE POLITIKE

Povijest američke vanjske politike može biti objašnjena i u terminima upotrebe vojnih komponenata svih sredstava vanjske politike SAD-a. Mogu se raspoznati razdoblja u kojima se vojna komponenta malo koristila, ali i periodi pojačanog korištenja vojne sile.

Američka vanjska politika do 1. svjetskog rata

U samom početku američka vanjska politika bila je sofisticirani odraz američkog nacionalnog interesa – očuvanja neovisnosti. Već u prvoj fazi svoga razvoja Amerika je odbacila europske ideje i prihvatila moralizam, koji je isticao da isti principi trebaju voditi državu i pojedince. Američki lideri bili su uvjereni da Amerika ima posebnu odgovornost štititi svoje vrijednosti i pridonositi svjetskom miru, te da SAD najbolje služi demokraciji prakticirajući je kod kuće. SAD je osuđivao principe ravnoteže snaga koji su se primjenjivali u Europi, a vlastitu ekspanziju po Sjevernoj Americi objašnjavao

je manifestom sudbine. Sve do početka 20. stoljeća, američka vanjska politika bila je jednostavna – ispuniti manifest sudbine i držati se po strani od događaja u Europi. Godine 1803., kada je SAD Lujzijanskim ugovorom stekao slabo naseljene francuske teritorije na jugozapadu zemlje, započeo je period pojačane ekspanzije. Monroeovom doktrinom, 1823., Amerika je uspjela isključiti Europu iz Zapadne hemisfere.²⁷ Njome je SAD odbio tolerirati daljnje širenje europske dominacije u Zapadnoj hemisferi. Od toga doba, glavno pravilo američke vanjske politike bilo je – SAD se ne uključuju u borbu za vlast u Europi, a isto očekuju od Europe (Europa se ne treba miješati u američke poslove). Monroeova doktrina opravdavala je intervencije SAD-a ne samo protiv prijetnji, već i protiv svake mogućnosti izazova. Nakon pobjede u američko-meksičkom ratu, 1848., SAD je za 15 milijuna dolara kupio područje Teksasa, Novog Meksika i Kalifornije. Građanski rat je nakratko zaustavio teritorijalnu ekspanziju, ali već 1867. SAD kupuje od Rusije Aljasku. Tako je SAD postao najjača zemlja svijeta, a da velike sile to nisu niti primijetile. Sve do 1890. SAD je imao malu vojsku i slabu mornaricu (britanska kraljevska mornarica je štitila obale Amerike), nije učestvovao u radu međunarodnih konferencija i imao je status drugorazredne sile (Kissinger, 1994.:37). Druga polovica 19. stoljeća bio je period pojačane imperijalne ekspanzije, kako na međunarodnom tako i na američkom planu. SAD je pronalazio vlastite sfere utjecaja, i trudio se sačuvati svoje interese. Doktrina *manifest destiny*, prvo korištena za opravdanje američke kontinentalne ekspanzije, kasnije je bila proširena – SAD ima pravo i dužnost proširiti svoj utjecaj i civilizaciju na područje čitave Zapadne hemisfere, Kariba i Pacifika. Ubrzo je SAD krenuo u ispunjavanje svoje "sudbine". Nakon španjolsko-američkog rat²⁸ 1895. godine, SAD je proširio svoj utjecaj na otoke u Karipskom moru, srednji Pacifik i u blizinu azijskog kopna. Potpisivanjem mirovnog sporazuma, SAD je dobio pravo da do proglašenja neovisnosti, privremeno okupira Kubu.²⁹ U ime ratne odštete dobio je Puerto Rico³⁰ i Guam, a Filipine je kupio za 20 milijuna dolara.³¹ Iste, 1898. godine, američki Kongres je prihvatio zahtjev kojim su

²⁷ Monroeova doktrina proizašla je iz pokušaja Svete Alijanse (Prusija, Rusija, Austrija) da savlada 1820. ustanak u Španjolskoj. Koordiniranom akcijom GB i SAD štitile su španjolske posjede u Americi dalje od Sv. Alijanse.

²⁸ Na početku rata Kube i Španjolske 1895. (kojim je Kuba tražila neovisnost od Španjolske) SAD je proglasio neutralnost, ali nakon što je na vlast došao novi predsjednik McKindley i nakon što je američki ratni brod pod sumnjivim okolnostima uništen u havanskoj luci, SAD je objavio rat Španjolskoj. Razlog ratu bila je: javna netrpeljivost prema španjolskoj autokratskoj vladavini; novi američki duh stimuliran nacionalističkim i senzacionalističkim tiskom; američke simpatije prema zahtjevima za neovisnost.

²⁹ Iako su se američke trupe iz Kube povukle 1902. godine, zadržale su pravo interveniranja radi zaštite građanskog poretka (do 1934., kada se odrekao prava, SAD ga je tri puta i iskoristio).

³⁰ Puerto Rico je od SAD-a 1917. dobio pravo biranja vlastite zakonodavne vlasti; 1952., nakon referenduma, Puerto Rico je odlučio i dalje ostati u sastavu SAD, te je i danas dio službenog teritorija SAD-a, čiji građani imaju američko državljanstvo.

³¹ SAD je ohrabrivao demokratske procese na novim teritorijima, ali je i sam ubrzo počeo koristiti kolonijalističke metode – na Filipinima je ugušio pokret za neovisnost. Filipini su 1916. dobili pravo izbora oba doma; 1936. ustanovljen je Filipinski Commonwealth; 1946. Filipini su dobili neovisnost.

Havaji³² tražili da ih SAD anektira. Nakon što su postale sila na Karipskom moru i Pacifičkom oceanu, te uvidjevši potrebu povezivanja dva oceana, SAD je odlučio izgraditi Panamski kanal.

U razdoblju od 1890.-1920. SAD je šest puta intervenirao u zapadnoj hemisferi. Godine 1902. ustanovio je protektorat nad Haitima, a 1905. nad Dominikanskom Republikom, periodično je bio stacioniran u Nikaragvi, a u isto vrijeme je igrao važnu ulogu u osnivanju institucija³³ čiji se rad trebao zasnivati na suradnji američkih naroda.

U ranim diplomatskim odnosima SAD-a i Azije, američka vlada je inzistirala na jednakosti trgovačkih privilegija za sve narode. S tim ciljem je i državni tajnik John Hay 1899. godine proglasio doktrinu *otvorenih vrata*. Usprkos moralističkoj komponenti, *otvorena vrata* bila su diplomatski manevar kojim je SAD htio steći privilegija, a da pri tome ne mora ratovati s Kinezima.³⁴

Theodor Roosevelt bio je prvi američki predsjednik koji je smatrao da je američki nacionalni interes širiti svoj utjecaj po svijetu. Monroeovu doktrinu interpretirao je vrlo intervencionistički, proglasivši 1904. njen Dodatak (*Corollary*), kojim su pravo na intervenciju imale samo civilizirane nacije, tj. SAD. Za Roosevelta, SAD su postale međunarodni akter, a diplomacija mišića bila je dio nove američke globalne uloge. Smatrao je da SAD ne treba uključivati u europska događanja, ali je ipak američke interese u Europi identificirao s britanskim i francuskim interesima. U Aziji Roosevelta je brinula Rusija, dok je favorizirao njenog suparnika - Japan, koji je 1904. i napao Rusiju. Unatoč pristranosti, SAD je proglasio neutralnost, a Roosevelt je čak postao medijator u sklapanju mirovnog sporazuma, kojim je ograničena japanska pobjeda i sačuvana jednakost na Dalekom istoku. Predsjedničke izbore 1912. dobio je W. Wilson, koji je odbacio međunarodnu aktivnost i politiku sile koju je prakticirao Roosevelt te vratio Amerikance njihovim idealima i izolacionizmu.

Američka vanjska politika između dva svjetska rata

Wilson je 1916. godine sloganom *He kept us out of war* ponovo pobijedio na predsjedničkim izborima. Iako je njemačke akcije u Europi smatrao prijetnjom američkom nacionalnom interesu, SAD je ušao u rat za obranu pravnih vrijednosti tek 1917. godine, nakon što je Njemačka najavila neograničeni pomorski rat. Govorom pred Kon-

³² Nakon što je kraljevska havajska vlada izglasala kraj stranog utjecaja na Havajima 1893., američki proizvođači šećerne trske i ananasa, u cilju zaštite svojih interesa, pridružili su se utjecajnim Havajcima koji su osnovali novu vladu. Nova vlada je tražila od SAD-a da ih anektira, ali ih je SAD zbog protesta javnosti protiv kolonizacije prvo odbio, a zatim ipak prihvatio zahtjev. Nakon aneksije, na Havajima je osnovana važna pomorska baza Pearl Harbor.

³³ Još 1889. SAD je predlagao da se 21 neovisni narod Zapadne hemisfere pridruži organizaciji za miroljubivo rješavanje sporova i bližu ekonomsku suradnju. Prva Pan-Američka konferencija održana 1890., prerasla je u OAS – organizaciju američkih država.

³⁴ Nakon Bokserskog ustanka, u kojem su se Kinezi pobunili protiv vladavine stranca, SAD je izjavio da će se boriti protiv uznemiravanje kineskih teritorijalnih i administrativnih prava od strane europskih sila ili Japana, kao i protiv kršenja politike otvorenih vrata.

gresom 1918., Wilson je objavio program "Četrnaest točaka", kojim je definirao *pax americanu* i zacrtao principe međunarodnih odnosa nakon rata. U zadnjoj točki programa, Wilson je predvidio osnivanje Lige naroda, organizacije kolektivne sigurnosti, koja je trebala biti središte nove svjetske zajednice i na čijem je čelu trebao biti SAD. Unatoč činjenici da je Wilson bio središnja ličnost Versajske konferencije i da se čitav poslijeratni međunarodni poredak trebao organizirati prema njegovim zamislima, SAD se preplašio prevelikog angažiranja u Europi, kao i ulaska u europsko-azijsku ravnotežu snaga, te je Senat odbio ratificirati Versajski ugovor. Odbijanjem Senata da ratificira Versajski sporazum, i nakon neuspješne intervencije protiv mlade Sovjetske Rusije, razočarane principima europske politike i ekonomski nedovoljno zainteresirane za prisustvo u tom dijelu svijeta, SAD se povlači iz međunarodnog života u svojoj *splendid isolation*. Čvrsto angažiran u Latinskoj Americi i zainteresiran za područje Azije, SAD nije imao dovoljno snage ni volje, te je i dalje prepustio vodeću ulogu europskim državama (Vukadinović, 1972.:13-14). Tako su tradicionalistički stavovi prevagnuli nad Wilsonovom internacionalističkom koncepcijom.

SAD je pod svaku cijenu želio spriječiti ulazak u ne-američki rat, te je Senat ozakonio neutralnost. (1935.-. 1937. Senat je donio *Akt o neutralnosti*, kojim se odbija davanje kredita i pomoć zaraćenim stranama i stavlja im se embargo na kupovinu oružja.) Ipak, događaji su se počeli kretati u drugom pravcu. F. D. Roosevelt je 1939. identificirao agresore (Njemačka, Italija, Japan) i još više je proširio Monroeovu doktrinu (napad na male zemlje ugrožava sigurnost SAD-a), ujedno tražeći reviziju Akta o neutralnosti. Nakon pada Francuske, SAD je odbacio formalnu neutralnost i proglasio Atlantik područjem od nacionalnog interesa, te je s Velikom Britanijom zamijenio pedeset starih razarača za pravo postavljanja osam baza na britanskom teritoriju širom svijeta. SAD donosi i *Lend-Lease Act*, kojim je prodavao ili davao na *leasing* obrambene artikile državama čija je obrana bila od vitalnog interesa za SAD. U prvoj polovici 1941., SAD se dogovorio s Danskom da će privremeno okupirati Grenland i Island. U kolovozu 1941., Roosevelt i Churchill donijeli su zajedničku izjavu nazvanu *Atlantska povelja*, kojom je proglašeno: da se bez konsenzusa naroda neće priznati teritorijalne promjene; pravo naroda na samoopredjeljenje; obnova samostalnosti osvojenih država; ekonomska suradnja naroda; slododa od rata i straha; sloboda plovidbe morima; zabrana upotrebe sile kao instrumenta međunarodne politike. Nakon japanskog napada na Pearl Harbor, krajem 1941., SAD ulazi u 2. svjetski rat,³⁵ a ekonomska i vojna snaga koju SAD posjedovao, bila je presudna za pobjedu Saveznika.

Američka vanjska politika nakon 2. svjetskog rata

Pri kraju 2. svjetskog rata, 1945., na konferencijama na Jalti i u Potsdamu, unatoč razlikama u stavovima, Saveznici su uspjeli postići kompromis i oblikovati poslijeratni međunarodni poredak. Dogovorene su interesne sfere i stvoren je mehanizam kolek-

³⁵ Nakon što je Japan okupirao Indokinu, SAD je zamrznuo japansku imovinu koja se nalazila u SAD-u, te nagovorio Dansku da im prestane isporučivati naftu. Pregovori i ultimatumi razmjenjivali su se s obje strane, sve dok 7.12. 1941. kada je Japan napao Pearl Harbor.

tivne sigurnosti-UN.³⁶ No, ubrzo je došlo do nesuglasica među, sad već bivšim saveznicima. Godine 1946. spuštena je "željezna zavjesa" i započeo je Hladan rat.

U poslijeratnom razdoblju, osnovne karakteristike američke vanjske politike bili su globalizam, antikomunizam i *containment*. U Americi se sukob između dva bloka doživljavao kao borba dobra i zla, do koje dolazi zbog nemoralnosti sovjetskog vodstva, a ne zbog preplitanja nacionalnih interesa. *Izvori sovjetskog ponašanja* Georga Kennana bila je biblija politike zadržavanja, dok je NSC-68 bio službeni dokument strategije Hladnog rata, u kojem su nacionalni interesi bili objašnjeni moralnim principima. Trumanova doktrina trebala je spriječiti komunizam da ne poremeti uspostavljene ratni balas Istoka i Zapada, te da se američkim ekonomskim i vojnim sredstvima garantira podjela Europe i zaštita američkog interesa. Suzbijanje komunizma omogućilo je SAD-u da intervenira i u udaljena područja koja teritorijalno i ekonomski nisu imala nikakve veze s američkim nacionalnim interesima. Tako mu je bilo omogućeno da pokuša sve značajne strateške i ekonomske točke integrirati u slobodni svijet. (Vukadinović, 1972.:36-47.). Trumanovom doktrinom preuveličane su sovjetske prijetnje, što je dovelo do negativnih posljedica i u samom američkom društvu, histeričnog antikomunizma – McCarthizma, ali i do najuspješnije američke vanjskopolitičke inicijative – Marshalovog plana. Za vrijeme Trumana priznate su i dvije kontraverzne države – Izrael i Tajvan, što je SAD-u donijelo velike teškoće u tim područjima.³⁷ Gubitkom Kine, SAD je postao odlučan u obrani Azije od komunizma, te je 1950., nakon što je komunistička Sjeverna Koreja napala "slobodnu" Južnu Koreju, krenuo u borbu protiv širenja komunizma, ali i u obranu vlastite interesne sfere. Američka globalna intervencionistička politika imala je pokriće u jednostranom preuzimanju obveze obrane slobodnog svijeta: Europe, Bliskog istoka, Azije. Tako su nastali NATO, CENTO, SEATO, ANZUS pakt sa specijalnim obrambenim aranžmanima s Japanom i Južnom Korejom, nepisanom obvezom obrane Indije i tradicionalnim obvezama obrane zapadne hemisfere – RIO pakt.

Za Eisenhowera (1953.-1960.), retorika o jačoj potrebi zaustavljenja komunizma bila je u suprotnosti s praksom, a "crvenu" opasnost zamijenio je "žuti" demon. Samo postojanje NR Kine ugrožavalo je američki nacionalni interes, te je zadržavanje iz Europe preneseno u Aziju. Glavni zadatak američke vanjske politike u tom razdoblju bilo je suzbijanje, izoliranje i okruženje NR Kine, uz korištenje svih sredstava. Antikolonijalistički pokreti otvorili su novi prostor za američke akcije. SAD se smatra protivnikom kolonijalizma, te se za krize na Bliskom istoku 1956., bori protiv vlastitih saveznika, kolonijalističkih sila Velike Britanije i Francuske, i tako ih degradirao. Iako je tim činom pomogao Naseru i Egiptu, SAD nije poboljšao vlastitu poziciju u regiji, niti su ga novooslobođene države gledale blagonaklono. Iste godine, poštivajući interesne

³⁶ Roosevelt je na Jalti propustio Staljinu interesnu sferu u sjevernoj Kini kako bi ga privolio na sudjelovanje SSSR-a u UN.

³⁷ Nakon poraza u kineskom građanskom ratu, 1949., Čang Kai Šek i njegovi borci povukli su se na Tajvan i tamo su osnovali istoimenu državu. SAD je bio među prvim državama koje su priznale postojanje Tajvana i omogućile su mu da u Vijeću sigurnosti preuzme ulogu namijenjenu Kini. Tako je Tajvana postao američko značajno vojno i političko uporište.

sfere SAD nije ništa poduzeo kako bi spriječio gušenje mađarske revolucije, koja je tražila ukidanje komunizma. Unatoč proklamiranju načela zaštite slobodnog svijeta, SAD se nije želio uplitati u događaje koji nisu bili direktna prijetnja američkoj nacionalnoj sigurnosti.

Vanjska politika Kennedyjeve (1960.-63.) administracije bila je obilježena Kubom. Godine 1961. poduzeto je neuspjelo iskrcavanje na Kubu, a 1962. godine bila je kubanska raketna kriza, za koje je postalo jasno da SAD i SSSR imaju neke zajedničke ciljeve (oslobađanje izdataka za nuklearno naoružavanje; obje supersile ne žele nuklearni rat, niti žele udisati radioaktivnu prašinu; ne žele da nuklearno oružje prijeđe u ruke drugih). Kennedy je shvatio kakvu opasnost predstavlja statična vanjska politika, te je poduzeo niz mjera kojim ju je želio dinamizirati. Odnosi s zapadnim saveznicima stavljeni su na novu, ravnopravniju osnovu, prihvaćena je miroljubiva koegzistencija i krenulo se "gradnji mostova prema Istoku" (*peaceful engagement*).

Nakon atentata, Kennedyja je naslijedio Johnson (1963.-1968.), za čije je vladavine SAD ušao u rat u Vijetnamu, želeći ga obraniti od komunizma. Nakon što je Sjeverni Vijetnam napao američke trupe u Vijetnamu, Kongres je 1964. odobrio *Gulf of Tonkin Resolution*, kojim predsjednik može poduzeti sve mjere kako bi odbacio napade na vojsku SAD i spriječio daljnju agresije. Tako je do Nixonovog preuzimanja vlasti (1969. -1974.) u Vijetnamu završilo oko pola milijuna američkih vojnika. Vanjsko-politički uspjesi Nixonovog razdoblje bili su: stvaranje nove globalne trokut ravnoteže, detant sa SSSR -om, potpisivanje sporazuma o kontroli strategijskog naoružanja (SALT), obnova odnosa s Kinom, SAD postaje dominantna sila na Bliskom istoku, Izrael i Pakistan postaju američki strategijski partneri, završen je rat u Vijetnamu. Nakon što je Nixon dao ostavku, naslijedio ga je Ford (1974.-1976.) čije je najveće vanjskopolitičko dostignuće bilo potpisivanje Helsinškog završnog akta 1975. godine.

S Carterovom administracijom (1977.-1980.) započela je era postvijetnamske vanjske politike. Godine 1978., u Camp Davidu, sklopljen je mirovni sporazum Egipta i Izraela, koji je 1979. godine i potpisan u Bijeloj kući. Krajem sedamdesetih godina, SAD se počeo suočavati u Aziji s izazovima. SSSR je 1979. izvršio invaziju na Afganistan, te je Senat odbio ratificirati SALT 2. U skladu sa svojom vanjskom politikom SAD je pomagao Afganistanu u borbi protiv Sovjeta. Iste godine u Iranu je zbačen prozapadni šah, a na vlast je došao fundamentalistički režim ayatolaha Homeinija. Fundamentalisti su u američkoj ambasadi u Teheranu zarobili 53 američka taoca i držali su ih u zatočeništvu godinu dana. Tako je u istoj godini, 1979., u Iranu SAD započeo borbu protiv islamskog fundamentalizma, a na drugoj strani, u Afganistanu, islamski fundamentalizam je cvao pod američkim okriljem.

U periodu Reaganove vladavine (1981.-1988.), SAD je odlučno koristio vanjsku politiku i vojnu silu, kako bi se ostvarili američki nacionalni interesi. Osobito je bio pojačan angažman u Latinskoj Americi, gdje je SAD nizom legalnih i ilegalnih akcija, želio stvoriti "prijateljsko okruženje". Odnosi SAD-a i SSSR u tom razdoblju su evoluirali zahvaljujući Reaganovoj transformaciji. Na početku prvoga mandata SSSR je vidio kao carstvo zla, a na kraju drugoga, želio je osobnim pomirenjem sa sovjetskom vodstvom svijet osloboditi nuklearnog naoružanja. Instaliranje u Njemačkoj nuklearnih raketa

srednjeg dometa, kao i SDI, bile su glavne dvije Reaganove odluke koje su pridonijele završetku Hladnog rata. Ipak, Reaganov najozbiljniji vanjskopolitički problem bila je afera Irangate.

Devedesete godine 20. stoljeća bile su trijumf wilsonianizma. SAD je pobijedio komunističku ideologiju i prevladao sovjetski geopolitički izazov, a predsjednik Bush (1989.-1992.) objavo je stvaranje novog svjetskog poretka, koji se, treći put u ovom stoljeću, oblikuje prema američkim vrijednostima i pravilima. U uspjehe Busheve vanjske politike spadaju potpisivanje CSCE, najkompleksnijeg sporazuma o smanjenju naoružanja NATO i VP u Europi; potpisivanje STARA, kojim je predviđeno smanjivanje nuklearnog naoružanja za 30%; pobjeda u Zaljevskom ratu; te potpisivanje sporazuma s Kanadom i Meksikom o stvaranju slobodnog tržišta u Sjevernoj Americi. NAFTA je ratificirana za Clintonove administracije 1993. Za Clintona, SAD je jedina supersila, koja bez prisustva ideoloških i strateški prijetnji, bazira svoju vanjsku politiku prema trenutačnim nacionalnim interesima. Promicanje i zaštita demokracije, kao i zaštita ljudskih prava glavne su odrednice njegove vanjske politike.

ZAKLJUČAK

Američka vojna sila glavni je instrument američkog globalnog utjecaja i intervencionizma. Služi za maksimaliziranje američkih vrijednosti i interesa, te doprinosi mlitarizaciji vanjske politike SAD-a. Sredstva za postizanje ciljeva koriste se u vojnom – sukobi niskog, srednjeg i visokog intenziteta, i ekonomskom obliku – vojna pomoć. Uz pomoć vojne sile ili samo prijetnjom njome, SAD je u mogućnosti dovesti do preferiranih ishoda, tj. "uvjeriti" druge države da se ponašaju u skladu s njihovim željama. Daka-ko, postoje razdoblja u kojima su se vojna sredstva više ili manje koristila. Monroeova doktrina, pod krinkom širenja američkih vrijednosti i idealizma, omogućila je intervenciju protiv svake prijetnje ili same mogućnosti prijetnje SAD-u, te je američka povijest 19. i 20. stoljeća puna vojnih sukoba. U razdoblju od 1890. do 1920. SAD je šest puta intervenirao u Zapadnoj hemisferi, a za Theodora Roosevelta *diplomacija mišića* postala je dio nove američke globale uloge. W. Wilson vratio je nakratko SAD njegovim idealima i izolacionizmu, da bi već za nekoliko godina SAD uključio u prvi veliki svjetski sukob. Nakon pobjede, SAD razočaran principima europske politike i ekonomski nezainteresiran za prisustvo u Europi, povlače se u svoj *splendid isolation*, koji je trajao sve do 1941. Nakon pobjede u 2. svjetskom ratu i spuštanja *željezne zavjese*, glavne odrednice američke vanjske politike – globalizam, antikomunizam i zadržavanje, ostvarivale su se vojnom silom ili prijetnjom upotrebe vojne sile. Za Hladnog rata, američka globalna intervencionistička politika imala je pokriće u jednostranom prezimanju obveze obrane slobodnog svijeta. Ovisno o determinantama koje su utjecale na korištenje vojne sile mogu se odrediti razdoblja pojačane upotrebe sile – Johnsonova, Nixonova i Reaganova administracija, kao i razdoblja smanjene upotrebe sile – Fordova i Carterova administracija. Unatoč završetku Hladnog rata, devedesete

godine 20. stoljeća nisu donijele smanjenje upotrebe vojnih sredstava. Globalizam je i dalje glavna odrednica američke vanjske politike, jednako kao i zadržavanje, s time da se sada odnosi na sve moguće suparnike. Antikomunizam je zamijenjen novom ideološkom odrednicom – promicanje i učvršćenje demokracije zapadnjačkog tipa. Vrijednosti koje nudi američki sustav u jednom dijelu svijeta nisu dobro prihvaćene, a neke zemlje otvoreno se opiru izvozu američke demokracije. Sklone vlastite interese okarakterizirati kao interese svjetske zajednice, može se zaključiti kako će SAD i u 21. stoljeću koristiti prijetnju ili samu upotrebu vojne sile kako bi ostvario svoje vanjskopolitičke ciljeve.

Literatura

- **** (1998.): *Military Balance 1998/99*. London: The International Institute for Strategic Studies.
- **** (1989.): *Prikaz američkog državnog ustrojstva*. Vienna: USIA Regional Program Office.
- Batelman i Eagon /ur./ (1997.), *Enciklopedijski atlas svijeta*. Rijeka: Extrade.
- Boing, G. /ur./ (1990.), *Povijest svijeta*. Zagreb: Naprijed.
- Brewner; T.L. & L. Teitelbaum (1997.) *American Foreign Policy: A Contemporary Introduction*. New Jersey: Simon & Schuster.
- Cincotta, H. /ur./ (1994.), *An Outline of American History*. USIA.
- Deren - Antoljak, Štefica (1983.): *Politički sistem Sjedinjenih Američkih Država*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Grizold, Anton (1990.) "Militarizacija in vojaško-industrijski kompleks". *Časopis za kritiko znanosti*, Ljubljana.
- Huntington, Samuel (1997.), *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*. Zagreb: Izvor.
- Keagley, Ch.W. & E.R. Wittkopf. (1991.): *American Foreign Policy - Pattern and Process*. New York: San Martin's Press.
- Kissinger, Henry (1974.), *American Foreign Policy*. New York: W.W. Norton & Company inc.
- Kissinger, Henry (1994.), *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
- Kissinger, Henry (1957.), *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York. Harper & Brothers.
- Nick, Stanko (1997.), *Diplomacija*. Zagreb: Barbat.
- Polmar & Allen /ur./ (1997.), *The Encyclopedia of Espionage*. New York: Gramercy Book.
- Tatalović, Siniša (1994.), "Strategije obrane i rat u Hrvatskoj". *Politička misao* 1/1994.
- Tatalović, Siniša (1996.), *Upravljanje političkim sustavima i sustavima obrane*. Zagreb: Defimi.
- Vukadinović, Radovan (1972.), *Sila i interes*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost omladine.
- Vukadinović, Radovan (1985.), *Nuklearne strategije supersila*. Zagreb: August Cesarec.
- Vukadinović, Radovan (1989.), *Osnove teorije međunarodnih odnosa i vanjske politike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vukadinović, Radovan (1994.), *Politika i diplomacija*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
- Vukadinović, Radovan (1998.), *Međunarodni politički odnosi*. Zagreb: Barbat.

MILITARY COMPONENTS OF THE AMERICAN FOREIGN POLICY

Lidija Kos-Stanišić

Summary

The central concept of American international political analysis is political power i.e. it's capability of accomplishing aims, which are, however, specified on the basis of US national interest. The author analyses the use of military means – the main instrument of American global influence and interventionism; determinants which influence the creation of American foreign policy and the use of military force and finds periods in history of the United States of America when military force had been used, more or less, as the instrument of American foreign policy. The USA tends to take their own interests for the interests of the global community and, as the author concludes, the USA will continue to use even in the 21st century threats and force of arms as means of accomplishing their international political aims.

Key words: American foreign policy, the USA military means